

УДК 002.1:001.817

О. В. Пастушенко,
кандидат філологічних наук
Департамент атестації кадрів
МОН України

СУЧАСНА КНИГА ТА КНИЖКОВА КОМУНІКАЦІЯ В ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Книга вивчається різними науками і має різні предмети дослідження. Останнім часом об'єктом студій стають її комунікаційні властивості. В Україні сформовані базові центри з підготовки дисертацій у галузі книги і книжкової комунікації – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (теорія та історія преси, прикладні соціальні технології), Харківська академія культури, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київський національний університет культури і мистецтв, де предметами дослідження є теорія та практика книговидання, книгопоширення, книгозберігання; комунікаційні властивості книги та книжкової культури в сучасному побутуванні та історичній ретроспективі.

Ключові слова: дисертація, соціальні комунікації, книга, книжкова комунікація.

Започаткування галузі соціальних комунікацій у системі атестаційної справи в кінці 2007 р. в Україні спонукало здобувачів наукових ступенів до розробки питань *сучасної книги та книжкової комунікації*, зокрема до аналізу сучасної системи книжкової справи та осмислення розвитку електронної книжкової культури в період формування інформаційного цивілізаційного простору в нових соціокультурних умовах.

Спеціальним теоретичним дослідженням сучасної книги в системі соціальних комунікацій поклала початок монографія Г. М. Швецової «Документ і книга в системі соціальних комунікацій» [1] та її докторська дисертація «Документ і книга в системі соціальних комунікацій» (д-ра іст. наук : спец. 07.00.08, 2002), захищена в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, де розглядаються, зокрема: бібліотечно-бібліографічний аспект питання в зв'язку з книжковою культурою в цілому та у співвідношенні понять «документ» і «книга» з погляду теорії соціальної інформаційної комунікації та визначення об'єкта для практики бібліографічної і бібліотечної справи; з'ясування становлення та розвитку наукових поглядів на документ і книгу як складову частину об'єкта бібліографії. Це дозволило обґрунтувати і доповнити документографічно-

© О. В. Пастушенко, 2015

книгознавчу концепцію бібліографії та забезпечити формування соціально-комунікаційно-інформаційної неокнигознавчої концепції бібліографії.

Структуру поняття «книга» Г. М. Швецова класифікує за шістьма типами значень (I–VI), які вона нумерує від загального (узагальнююче поняття «книга») до конкретного, часткового і відштовхується від матеріальних характеристик сучасної книги, передусім кількості сторінок, носіїв, форм існування (зібрання аркушів, блок або брошуровка, обсяги, тип книжкового видання тощо), та від можливості її бібліографічного опису. Книга VI типу пов'язується вченою з терміном «книга», що може відноситися як до неперіодичного, так і до періодичного (точніше серійного) видання. Типологію книги Г. М. Швецова розглядає в функціональному контексті – як літературний твір, жанри, що існують у державних стандартах видавничої справи, а у своєму дослідженні пропонує документографічно-книгознавчу концепцію бібліографії. Остання базується на соціально-комунікаційному функціональному підході, який дає можливість однозначно трактувати книгу як документ опублікований, що надається в суспільне користування завдяки діяльності комунікаційних посередників – видавничої справи, бібліотечної справи та книжкової торгівлі. Формою опублікування може бути видання чи депонування документа в спеціально визначених центрах із застосуванням бібліографічної інформації з метою широкого інформування про депоновані документи. Таким чином, поняття «книга» охоплює не тільки друковані, але й електронні видання, а також рукописні та електронні документи в разі їх депонування у визначених центрах, якими повинні бути, в першу чергу, бібліотеки. Поняття «книга» визначається також виходячи з особливої знакової системи запису інформації.

На думку Г. М. Швецової, з'ясування понять «документ» і «книга» з погляду теорії соціальної комунікації дало можливість розглянути різноманітні концепції щодо визначення об'єкта бібліографії, критично підійти до розгляду інформографічної та когнітографічної концепцій бібліографії, довести, що співвідношення документографічно-книгознавчої й інформографічної концепцій бібліографії полягає в тому, що останню не слід розглядати як заперечення першої, а лише як підтвердження нерозривного зв'язку документографічно-книгознавчого та інформографічного підходів в оцінці соціальної інформаційної комунікації.

Монографія [2] та докторська дисертація В. А. Маркової «Книжкова комунікація: теорія, історія, перспективи розвитку» (д-ра наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03, 2011), захищена в Харківській державній академії культури, присвячені розробці концептуальних засад розвитку

книжкової комунікації в аспекті спілкування між автором та читачем книги, визначенні перспектив її функціонування в умовах електронної комунікації. Вчена відштовхується в своїй концепції від того, що унікальність книги як засобу комунікації полягає в її соціально-функціональному призначенні, і пропонує теоретичне *виокремлення книжкової комунікації як самобутньої підсистеми соціальної комунікації*. Вона підтримує розгляд її як «суперсистеми», запропонованої А. В. Соколовим, елементами якої є всі інституції, причетні до створення, розповсюдження, зберігання і використання книги.

Авторське визначення обсягу та змісту поняття «книжкова комунікація» В. А. Маркова базує на системному аспекті – як системну взаємодію основних суб'єктів і об'єктів, що забезпечує рух смислів від автора до читача в соціальному часі і просторі з використанням семантичного повідомлення, зафіксованого в знаковій формі на стабільному матеріальному носіїві.

У такому підході для з'ясування сутності книжкової комунікації книга розглядається саме як *суб'єкт комунікації*, який активно впливає на презентацію змісту повідомлення. Увага в такому випадку зосереджується на аксіологічній складовій книжкової комунікації, яка й визначає її особливість у структурі документної комунікації. Книгу і книжкову справу в ширшому – соціально-комунікативному контексті – В. А. Маркова пропонує сприймати як *базову підсистему системи соціальної комунікації*.

Підтримуючи поширену серед книгознавців точку зору щодо сутності книжкової комунікації, яка має відмінність від просторово-часових обмежень усної комунікації, В. А. Маркова вважає, що книжкова комунікація поступово сформувала відповідну структуру посередницьких соціальних інституцій, що реалізують цю комунікацію, представлену інституціями книговидавництва, книгорозповсюдження та книгозберігання. Функція комунікативного посередника полягає, по-перше, в подоланні авторським повідомленням комунікаційних та комунікативних бар'єрів (технічних, психологічних і соціальних) – перешкод на шляху руху смислу від автора до читача; по-друге, в регулюванні поширення авторських повідомлень у комунікативному середовищі за допомогою селекції за ціннісними ознаками. Видавнича соціальна інституція як генеративний комунікативний посередник сприяє подоланню технічного та психологічного бар'єрів. Інституція книгорозповсюдження (книжкова торгівля) – транзитний комунікативний посередник – виконує соціально необхідну функцію – доведення книговидавничої продукції до споживача. Її діяльність спрямована, насамперед, на подолання просторових обмежень у розповсюдженні авторського повідомлення, оскільки осередки реалізації книжкової

продукції передбачають її короткострокове зберігання. Для подолання ж часових обмежень у розповсюдженні авторського повідомлення існує термінальна книжково-комунікаційна підсистема, яка представлена такими інституціями книгозберігання, як бібліотеки.

Виникнення електронного книговидання, книжкової Інтернет-торгівлі, електронних бібліотек створює умови для інтеграції традиційних соціальних інституцій у нове комунікаційне середовище, вимагає трансформації книжкової комунікації. Дослідниця значну увагу приділяє порівняльному аналізу традиційної та електронної книги. Розглядаючи співвідношення цих форм книги, вона підкреслює її переваги традиційної книги як «людинорозмірної», характеризуючи еволюцію її як матеріальної форми, що відбувається з урахуванням параметрів людського тіла, має здатність візуально сприймати певну довжину рядка, здійснювати під час роботи з нею певні жести тощо. Обов'язкова єдність ідеального змісту і матеріальної форми, чого не має книга електронна, перетворює традиційну книгу на антропоморфну, а тому її повна заміна електронними засобами комунікації буде антропологічною помилкою.

Традиційна книга, як вважає В. А. Маркова, забезпечує більшу надійність інформації, яку надає книжкова комунікація порівняно з електронними засобами комунікації, а сучасні тенденції в традиційному та електронному книговиданні свідчать про їхній паралельний взаємопов'язаний розвиток, коли друкована книга співіснуватиме з електронними виданнями, оскільки це різні за своєю природою засоби комунікації.

Відкриття соціальних комунікацій безумовно визначило увагу до сучасної проблематики *дитячої книги та книжкової культури, книговидання та книгопоширення*, в тому числі й щодо сучасної дитячої книги в мультимедійному середовищі, що стало об'єктом дослідження О. О. Литвиненко «Дитяча книга в мультимедійному середовищі: сучасний стан та перспективи розвитку» (канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03, 2011), захищеного в Харківській державній академії культури. У дисертації осмислюються теоретичні та практичні аспекти еволюції дитячої книги в мультимедійному середовищі, визначаються онтологічні функції дитячої книги (евристична, пізнавальна, гедоністична, естетична, культурно-виховна, соціалізуюча та ін.), доводиться поступова втрата друкованою книгою домінуючих позицій у навчальній і дозвіллевій діяльності сучасної дитини на користь офлайнних та онлайнних інтерактивних дитячих видань. О. О. Литвиненко виявлений дисбаланс в його тематичній, типологічній, віковій, жанровій структурі, негативний вплив мультимедійного середовища на сучасні моделі дитячого читання, переважаючі дозвіллевих видань, майже повна відсутність соціально значущих їх типів (науково-

популярних, довідкових, художніх). Важливий комунікаційний засіб стосовно залучення дітей до якісного читання дослідниця вбачає у формуванні ефективного та змістовно привабливого мультимедійного середовища на базі бібліотечних Інтернет-сайтів дитячих та юнацьких бібліотек України, створенні корпоративної національної електронної дитячої бібліотеки.

Дисертація «Книговидання для дітей в Україні ХХ століття: типологія, проблематика, жанрові особливості» захищена Н. М. Вернигорою (канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.05, 2013) в Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка. Дослідниця проаналізувала напрацювання значної історіографії з цього питання, що дало їй можливість побачити розгорнуту картину становлення та розвитку книговидавничої галузі для дітей; сформувати термінологію та визначити жанрове розмаїття; охарактеризувати періоди та класифікувати видання з огляду на сучасне бачення проблем книговидання для дитячої аудиторії.

Проблема трансформаційних тенденцій новітньої дитячої книги в сучасному українському соціумі аналізується в монографії та докторській дисертації «Новітня українська дитяча книга: соціокультурний, комунікативний та видавничий виміри» Е. І. Огар (д-ра наук із соц. комунікацій: 27.00.01, 2013), захищеної в Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка. Дослідниця розглядає феномен дитячої книги як *особливої форми книжкової комунікації* у взаємодії з іншими видами соціальної комунікації та встановлює його специфічні особливості, що витікають з інваріантної адресантно-адресатної природи, в об'єктивному комунікативному дисбалансі, спричиненому різним віковим і соціальним статусом головних її учасників – автора і читача, поліморфній комунікативній природі видання, розкриває взаємозв'язок між видавничою культурою та комунікативною ефективністю видання. Нею охарактеризовано основні колізії формування українського наукового та суспільного дискурсу навколо дитячої книги у ХХ – на початку ХХІ ст.

У дослідженнях обґрунтовано поняття «колективного автора» дитячого видання (письменник, перекладач, художник, видавець). Адресантна природа описуваної комунікації, згідно з твердженням Огар, є поліваріантною і визначається віком адресанта, його професійним статусом (автор тексту, художник-автор ілюстрацій, видавець), ступенем авторства й первинністю/вторинністю комунікації (автор оригінального твору/адаптатор, ретранслятор), місцем у комунікаційному ланцюзі (творець–посередник), характером комунікацій (літературна, літературно-видавнича, маркетингово-промоційна).

Е. І. Огар зупиняється на таких аспектах, як креативний потенціал дитини-адресанта, рецептивні можливості дитини-адресата, визначає

критерії комунікативної ефективності дитячої книги як специфічної культури книги, розглядає вербальний аспект літературної комунікації.

На окрему увагу заслуговує запропонована дисертанткою типологія дитячої книги в аспекті комунікативної ефективності, побудована з урахуванням світового досвіду і реалій українського дитячого книговидавництва як триада: соціально-функціональне призначення – читацька адреса – тематика (проблематика) видання. Е. І. Огар визначає типологічні моделі художньої та нехудожньої книги, аналізує пізнавальну і навчальну книги, виокремлені в структурі нехудожніх книг.

На основі ретроспективного аналізу національної бібліографії та реальних видавничих проектів, популярних видавництв виявлено основні кількісні та якісні тенденції формування репертуару української дитячої книги в 1991–2009 рр., запропоновано концепцію колективного суб'єкта формування репертуару – автор – ілюстратор – видавець і в цьому аспекті проаналізовано діяльність профільних видавництв. Аналізуючи особливі літературно-видавничі явища, Е. І. Огар відзначає дитячу «класику» («стабільно прочитувана» кількома генераціями, але в системі модернізації), видавниче втілення казки й фентезі, переклад дитячих творів, феномен релігійної книги для дітей, зображально-текстову книжку і книжку-іграшку, дитячі видавничі серії, аналізує сутність кожного явища.

Розглядаючи функціонально-комунікативний потенціал сучасних дитячих пресодруків, Е. І. Огар формулює вимоги до сучасного дитячого часопису, аналізує явище конвергенції паперових та цифрових медіа для дітей. Вона визначає перспективи розвитку дитячої книги, зокрема за умов змагальності між традиційними та новітніми медіа, оптимізує можливі шляхи розвитку основних прийомів текстотворення, оформлення та книжкового дизайну в царині традиційної дитячої книги під впливом новітніх цифрових продуктів, альтернативних носіїв контенту, читання. Серед виразних ознак, якими може бути наділена дитяча книга мультимедійного простору, є інтерактивність, інтермедійність, нелінійність (гіпертекстуальність), візуальна атракційність тощо. Теоретико-методологічні засади системного оцінювання культури дитячої книги розроблено в аспекті підвищення її комунікативної ефективності. Дослідниця пропонує науково обгрунтовану типологізацію дитячих видань, яку розглянуто як важливу передумову оптимізації процесів їхнього ефективного створення, редакційно-видавничої підготовки та просування в суспільстві, а також визначає літературно-видавничі явища з високим креативно-видавничим потенціалом.

Особливості дитячої книги також проявилися в змінах проблематики – на першій план висуваються питання змін соціальних умов, у яких

функціонує книга, зміни структури книжкової справи, її нормативно-правового забезпечення, діяльність в умовах ринкових відносин нормування демократичної політичної культури та кардинальних економічних перетворень. Книжкова культура стикається не лише з умовами ринку, але й зі змінами соціальних культурних норм у психотипі користувача та технологіями, викликаними швидким просуванням електронної культури книги.

Змінам у тенденціях сучасного вітчизняного книговидання у період 1991–2003 рр. присвячена робота І. М. Копистинської «Тенденції сучасного вітчизняного книговидання: організаційний, тематичний та рекламно-промоційний аспекти» (канд. філол. наук: 10.01.08, 2004), захищена в Інституті журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Авторка досліджує політичні умови формування нових понять у книгознавстві, зокрема фактор розмежування понять «національна» та «українськомовна» книга, зміни в репертуарі, нормативно-правовому забезпеченні регулювання видавничої діяльності та особливості функціонування книгарень і активних видавництв. Нею проаналізовані втрати і здобутки, особливості функціонування вітчизняного *видавничого ринку* за умов відсутності належної державної підтримки, з'ясовано причини кризи та визначено розвиток прагматичного аспекту в галузі книговидання країни.

Нині отримали новий розвиток дослідження зарубіжного книговидання передових країн, що пов'язано з необхідністю вивчення досвіду. Це, зокрема, кандидатська дисертація О. В. Бершова «Книговидавнича справа в Сполучених Штатах Америки (порівняльно-системний аналіз)» (канд. філол. наук: 10.01.08, 2004), захищена в Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка, присвячена історії книговидання в США (1620–1998), розвитку видавничо-поліграфічної техніки, продукції книжкових видавництв та структурі книговидавничої галузі, організаційній структурі видавництв. Дисертант спеціально зупиняється на актуальних для України питаннях, таких, як удосконалення авторського права та книжкового маркетингу на основі інформаційно-комунікаційних технологій, створення цифрових бібліотек і систем, визначає форми захисту та позначення видавничої продукції на основі інформаційно-комунікаційних технологій та систем цифрового ідентифікатора об'єкта тощо. О. В. Бершовим запропоновано вдосконалення законодавчої бази з урахуванням розглянутого досвіду, впровадження нової схеми організації виробництва і поширення продукції видавництв.

Аналізу державного регулювання розвитку книговидання в Україні присвячується й робота Т. В. Кузнякової «Державне регулювання розвитку книговидання в Україні» (канд. наук з держ. управління, 2008),

захищена в Харківському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. У дисертації розглянуто історію та шляхи вдосконалення механізму державного регулювання книговидання в Україні як складової інформаційного простору. Авторка стисло зупиняється на питанні регулятивної функції книги впродовж її існування, визначає її місце в процесі соціальної комунікації, широко використовує зарубіжний досвід книговидання під час аналізу особливостей організаційного, редакційно-видавничого та розповсюджувального етапів процесу книговидання, розглядає систему регулювання книговидання в статичній та динамічній. Нею виділено історичні періоди (теологічний, могилянський, університетський, поліцейський, радянський, сучасний) розвитку книговидання в Україні. Проаналізовано нормативно-правові й організаційні засади та сучасний стан книговидання в Україні, основні завдання державної політики щодо регулювання книговидання. Також Т. В. Кузнякова запропонувала ідею щодо вдосконалення механізму державного регулювання книговидання та основні заходи стосовно вирішення актуальних проблем розвитку галузі.

У дисертації Н. І. Кучіної «Розвиток книговидавничої справи в незалежній Україні» (канд. іст. наук : 07.00.08, 2007), захищеної в Київському національному університеті культури і мистецтв, виконане комплексне дослідження розвитку книговидавничої справи в незалежній Україні. Авторкою уточнено ключові поняття «книга», «книговидавнича справа», «управління книговидавничою справою», розкрито соціокультурні аспекти розвитку книговидавничої справи та проблеми законодавчого забезпечення книговидання в державі, проаналізовано динаміку та тенденції розвитку книжкового ринку, висвітлено можливості використання інформаційних технологій у даній сфері.

У дисертації В. І. Шпака «Розвиток видавничої справи України в 1990–2010 рр.» (канд. іст. наук : 07.00.01, 2011), захищеної у Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті ім. Г. Сковороди, також розглядаються аспекти формування та функціонування національної видавничої справи у сучасний період трансформації політичного світогляду та кардинальних економічних перетворень. Досліджено її вплив на становлення суспільно-громадського, духовно-культурного розвитку та відродження українських традицій, розвій економіки та розбудову громадянського суспільства. Проаналізовано умови функціонування книговидавничої справи та засобів масової інформації як складових інформаційного простору України, здобутки і прогалини у законодавчому забезпеченні видавничої справи, основні напрями технічної, технологічної та ринкової трансформації видавничої галузі, системи управління та підготовки

кадрів. Розглянуто проблеми ролі та місця видавничої справи в суспільному обігу, в структурі політико-владних відносин, інформаційної політики в Україні в сучасний період. Розкрито особливості становлення національної видавничої справи в контексті світових інформаційних процесів, визначено проблеми та шляхи забезпечення, зміцнення й захисту національного інформаційного простору.

Певний підсумок розвитку книговидання та книгорозповсюдження міститься в дисертації А. Л. Мураховського «Концептуальні засади державної політики України в галузі книговидання та книгорозповсюдження» (канд. наук із соц. комунікацій, 27.00.03, 2015), захищеної у Харківській державній академії культури. В ній на засадах аналізу книговидавничої діяльності та законодавчого забезпечення видавничої справи обґрунтовуються концептуальні засади державної політики України в цій галузі з урахуванням розвитку галузі в період формування власного інформаційного простору України, трансформацій у видавничій діяльності.

Система книгорозповсюдження в Україні в умовах інтеграції соціокомунікаційного простору стала об'єктом дослідження кандидатської дисертації О. М. Афанасенко «Система книгорозповсюдження в Україні в умовах інтеграції соціокомунікаційного простору» (канд. наук із соц. комунікацій, 27.00.03, 2009), захищеної в Харківській державній академії культури. В дисертації охарактеризовані негативні аспекти книгорозповсюдження, зокрема фрагментарність, недостатня структурованість, слабкі зовнішні та внутрішні зв'язки, відсутність ефективної дистриб'юторської й оптової ланок книгорозповсюдження, обмежена мережа книжкових магазинів, недостатня ефективність інформаційного забезпечення всіх учасників книжкового ринку та взаємодія між ними, зниження читацької активності населення, недосконалість нормативно-правової бази книгорозповсюдження тощо. Отож дисертанткою визначено механізми правового регулювання книготорговельної галузі, впровадження нових засад діяльності в галузі технологій маркетингу, франчайзингу, логістики; запропоновано заходи щодо підвищення читацької активності населення, налагодження інформаційного обміну та комунікації з іншими соціокомунікаційними структурами, фахове вдосконалення знань, умінь і навичок у підготовці сучасних кадрів. Запропонована концептуальна модель системи книгорозповсюдження.

Професійній комунікації в книжковій галузі як факторові її розвитку присвячується дисертція В. Є. Сошинської «Професійна комунікація як фактор розвитку книжкової галузі» (канд. наук із соц. комунікацій, 2013), захищена в Київському національному університеті культури і мистецтв. Книжкова комунікація спеціально розглядається в книгознавстві,

бібліотекознавстві, бібліографознавстві, видавничій справі, а також у структурі й особливостях комунікаційних каналів галузі.

В. Є. Сошинська розкриває поняттєвий апарат і сутність професійної комунікації в різні історичні періоди в Україні, внесок науково-дослідних установ, товариств та громадських об'єднань у формування системи галузевої комунікації в книжковій сфері.

Авторкою глибоко проаналізовані формальні канали комунікації, зокрема науково-дослідні установи у формуванні системи галузевої комунікації, показані становлення та розвиток фахової періодики як каналу професійної комунікації, розкрито неформальні комунікаційні процеси в структурі галузевої професійної комунікації – професійних товариств, до яких увійшли провідні українські науковці й практики. Нею розкрито сутність сучасних електронних засобів взаємодії, перенесення функціональних акцентів з одних методів і засобів комунікації на інші, залучення до професійної комунікації також і нефакхівців, що додає нових ідей стосовно розвитку галузевої науково-практичної діяльності. Підкреслено значимість сучасної ресурсної бази формальної комунікації – репозитарії як відкриті цифрові колекції наукових і професійних документів та бібліотечні ресурси як інтеграційний фактор науково-професійних комунікаційних зв'язків тощо.

Стан розвитку національної книги в Україні в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. розглянуто в дисертації С. П. Ковальчук «Національна книга в культурі України (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» (канд. культурології, 26.00.01, 2013), захищеній у Київському національному університеті культури і мистецтв. Під національною книгою вона пропонує розуміти масив друкованих книжкових видань, створених українськими видавцями на території України, незалежно від мови видання. Кризовий стан української книги пов'язується зі складністю періоду кінця ХХ – початку ХХІ ст. як особливого періоду, що, з одного боку, характеризується актуалізацією національних наукових досліджень, зверненням уваги науковців на книжкову спадщину, а з іншого, в ньому проявляється недооцінка ролі національної книги в розвитку сучасної української культури, у процесах державотворення, що призвело до зниження рівня духовності, культури окремої особи, до серйозних проблем у книговидаванні та книгорозповсюдженні. Досліджуються тенденції розвою книжкової справи: реформування книжкової галузі на основі різних форм власності, приватизація книжкових магазинів, видавництв, різке зменшення кількості українських видань на душу населення та видавничих накладів, висока ціна на книги, недостатнє поповнення бібліотечних фондів, невважлива політика щодо мови видань та ін. Аналізуються сучасні видавництва та

трансформація сучасної книги в електронну, з одного боку, а з іншого, – зростання рівня техніки та мистецтва книги за рахунок нових технологій.

Електронні видання як об'єкт комплектування фондів бібліотек України стали темою дослідження В. В. Каїді «Електронні видання як об'єкт комплектування фондів бібліотек України» (канд. наук із соціальних комунікацій: 27.00.03, 2014), захищеного в Харківській державній академії культури. Дисертантка розглянула науково-організаційні засади комплектування фондів бібліотек України електронними виданнями локального та мережевого доступу в аспекті комунікаційних технологій у системі «електронне книговидання – електронне книгорозповсюдження – комплектування фондів бібліотек України електронними виданнями», охарактеризувала систему організаційно-методичних, нормативно-правових, техніко-технологічних складових комплектування фондів бібліотек України, визначила тенденцію диверсифікації різновидів електронних видань, особливості тематичної та типо-видової структури вітчизняного потоку електронних видань тощо.

У дисертації М. І. Женченко «Видання правничої літератури в Україні: історичний, типолого-тематичний та редакційно-видавничий аспекти» (канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.056, 2008), захищеній в Інституті журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, розглянуто особливості формування і розвитку національної мережі видавничих організацій, редакцій періодичних видань правничої тематики в роки незалежності України, сучасну типологію і класифікацію правничої літератури в 1991–2006 рр. за функціональним призначенням, інформаційними ознаками, обсягом, структурою, оригінальністю змісту, ознакою повторності випуску, мовною ознакою та тематичними групами. Нею виявлено тенденції щодо змін видової структури правничої літератури, залежність від суспільно-політичної ситуації в країні, форм власності і засновника періодичного видання; розроблено методіку підготовки до друку чинних нормативно-правових актів, особливості рекламування та розповсюдження літератури правової тематики.

Отже, книга та книжкова комунікація вивчаються в наукових галузях соціальних комунікацій, історичних та філологічних наук, наук з державного управління, культурології. Книговидавнича діяльність розглядається в низці праць в аспектах процесу книговиробництва та книгопоширення, де вирішуються питання виробництва власне книги як виду видавничої продукції в її формі, зафіксованій держстандартом, та форм її поширення. Але в багатьох дисертаційних дослідженнях комплексно розглядаються й спільні питання видання книги та періодики. Редакційно-видавнича діяльність у галузі створення та поширення преси та різних видів періодичних

видань, що тяжіє до історії та сучасного пресознавства й мас-медіа, має свій предмет дослідження та методи і тому не розглядається в цій статті.

Теоретичні питання розвитку сучасної книги та книжкової культури за останні роки постійно розширюються та охоплюють різні наукові напрями. Центрами підготовки таких дисертацій стали Харківська державна академія культури (В. А. Маркова, О. О. Литвиненко, А. Л. Мураховський, О. М. Афанасенко, В. В. Каїді) та Інститут журналістики Київського університету ім. Тараса Шевченка (Е. І. Огар, Н. М. Вернигора, І. М. Копистинська, О. В. Бершов, М. І. Женченко), Київський національний університет культури і мистецтв (С. П. Ковальчук, В. Є. Сошинська, Н. І. Кучіна). Поодинокі дисертації захищені в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (Г. І. Швецова-Водка), Національній академії державного управління при Президентові України (Т. В. Кузнякова), Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті ім. Г. Сковороди (В. І. Шпак).

Для теоретичних дисертацій сучасного соціокомунікаційного напрямку характерним є використання методології соціокомунікативного, системного, соціокультурного підходів у комплексі з класифікаційним, термінологічним, бібліометричними, соціологічними та інформаційно-аналітичними методами дослідження проблем книги та книговидавництва, їхнього функціонування в суспільстві. Оформлення галузі соціальних комунікацій спричинило до пошуків соціокомунікаційних підходів до вивчення книги та домінування теоретичних питань книжкової комунікації не лише в докторських, але й у кандидатських дисертаціях, що захищалися в галузі соціальних комунікацій та історичних і філологічних наук. Соціально-комунікаційна методологія передбачала вивчення як комунікаційно-функціональних властивостей книги, так і системи її обігу в суспільстві – книговиробництво, книгопоширення та книгозберігання.

Книга розглядається як категоріальне поняття, системоутворюючий фактор у системі книжкової комунікації, коли вивчається й видавнича діяльність. Зокрема, досліджено питання типології та функцій сучасної книги; аспекти трансформації її форми; розвиток електронної книги та електронної комунікації; проведено аналіз сутності і функцій книговидавництва, структури та суб'єктів видавничої системи, нормативно-правової бази і методів управління книговидавничою галуззю; висвітлено практичні проблеми видавництва, поліграфії, книжкової торгівлі, редакційно-видавничих процесів, авторського права, маркетингу та ринку; розглянуто матеріально-технічні та економічні аспекти видавничої діяльності, культуру видання та видавничу культуру тощо. Своє місце зайняла й проблематика електронного книговидавництва – електронне книгорозповсюдження – комплектування фондів бібліотек України електронними виданнями.

Слід зазначити й те, що напрям дослідження сучасних проблем книги і книжкової культури лише почав розвиватися і має значні перспективи. Сьогодні формується розподіл предмета та аспектів дослідження в різних науках, що спричинене певним дублюванням проблематики і відображає період становлення галузі соціальних комунікацій та багатоаспектність понять «книга» та «книжкова комунікація» в сучасному інформаційному просторі.

Список використаних джерел

1. Швецова-Водка Г. М. Документ і книга в системі соціальних комунікацій. – Рівне, 2001. – 437 с.
2. Маркова В. А. Книга в просторі соціальної комунікації: минуле, сучасне, майбутнє. – Харків, 2009. – 252 с.

References

1. Shvetsova-Vodka, H. M. (2001). *Dokument i knyha v systemi sotsialnykh komunikatsii* [A document and a book in the system of social communications]. Rivne. [In Ukrainian].
2. Markova, V. A. (2009). *Knyha v prostori sotsialnoi komunikatsii: mynule, suchasne, maibutnie* [A book in the space of social communication: past, present, future]. Kharkiv. [In Ukrainian].

O. Pastushenko

Modern books and book communications in dissertations

Books and book communications are being studied by different sciences, and have different subject matters. In recent years, modern communicational features are becoming the object of their research, and that complements historical, socio-cultural, scientific and informational directions of science development. In eight years of scientific research this aspect has been developed in various specialities and has been studied by social communications, historical, philological and other sciences.

During this period a few centers of research and preparation of dissertations in the field of theory and history of books and book communications were established. These were Taras Shevchenko Kyiv National University (theory and history of the press and applied social technologies), Kharkiv Academy of Culture, V. Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv National University of Culture and Arts. Among the objects of their research are theory and practice of book publishing, distribution and preservation; communicational features of books and book culture in their modern state and in the historical past.

Key words: dissertation, social communications, book, book communication.

Е. В. Пастушенко

Современная книга и книжная коммуникация в диссертационных исследованиях

Книга и книжная коммуникация исследуются различными науками и имеют различный предмет исследования. В последние годы объектом их изучения становятся современные коммуникационные свойства, что пополняет историческое, социокультурное и научно-информационное направления развития науки. За восемь лет научных исследований этот аспект нашёл свое проявление в различных специальностях, продолжал изучаться в социальных коммуникациях, исторических, филологических и других науках.

За этот период сформировались центры исследования и подготовки диссертаций в области книги и книжной коммуникации: Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (теория и история прессы и прикладные социальные технологии), Харьковская академия культуры, Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского, Киевский национальный университет культуры и искусств. Среди объектов исследований – теория и практика книгоиздания, книгораспространения, книгохранения; коммуникационные свойства книги и книжной культуры в современном бытовании и исторической ретроспективе.

Ключевые слова: диссертация, социальные коммуникации, книга, книжная коммуникация.